

Mateusz Budziakowski*

orcid.org/0000-0002-6258-7244

Historyczne przemiany przestrzenne krakowskiego Dąbia

Historical Spatial Transformations of Cracow's Dąbie

Słowa kluczowe: Dąbie, Kraków, urbanistyka, architektura, historia

Keywords: Dąbie, Cracow, urban planning, architecture, history

Wstęp

Dąbie, pierwotnie wieś, a od 1911 r. dzielnica Krakowa, jak do tej pory nie doczekało się odrębnego opracowania dotyczącego rozwoju przestrzennego. Z uwagi na ograniczony dostęp do materiału badawczego istnieje konieczność zgłębienia wiedzy na temat historii obszaru i jego transformacji. Dotychczas wzmianki na temat dzielnicy prezentowane były w pracach naukowych w kontekście ogólnokrakowskich zmian urbanistycznych, związanych na przykład z planowaniem obszarów zieleni, ochroną fortyfikacji [Bogdanowski 1993] czy też projektem Wielkiego Krakowa [Kiecko 2019]. Należy zauważyć, że do lat 60. XX w. Dąbie nie było traktowane jako istotny urbanistycznie obszar Krakowa. Inne krakowskie dzielnice, niegdyś o peryferyjnym charakterze, które w wyniku rozwoju przestrzennego miasta zyskały na znaczeniu, doczekały się opracowań naukowych, np. Osiedle Urzędnicze [Motak 2020] czy Kurdwanów [Woźniczka 2019].

Celem artykułu jest wykazanie, że układ urbanistyczny Dąbia, mimo że uległ transformacji przestrzennej w analizowanym okresie historycznym, to jednocześnie nie uzyskał wyrazistej struktury funkcjonalnej. Tymczasem można wskazać wiele przykładów obszarów miejskich, które w wyniku rozwoju urbanistycznego zatraciły swój historyczny układ, lecz zyskały znaczenie w strukturze przestrzennej miasta. W Krakowie do takich terenów można zaliczyć obszary wsi Mogiła [Janas 2020], Rakowice [Wielgus 2002] czy Krowodrzę [Krowodrza. *Przestrzeń i tożsamość* 2017].

Introduction

Dąbie, originally a village and since 1911 a district of Cracow, has so far not been the subject of a dedicated study of its spatial development. Due to limited access to research material, there is a need for further insight into this area's history and its changes. Previous mentions of the district were presented in academic studies in the context of Cracow-wide urban change, for instance those linked to the planning of green areas, the preservation of fortifications [Bogdanowski 1993] or the proposal for Greater Cracow [Kiecko 2019]. It should be noted that up to the 1960s Dąbie was not treated as a significant area of Cracow in urban planning terms. Other Cracow districts, once peripheral, which have gained importance as a result of the city's spatial development, have become the subject of academic studies, e.g., Osiedle Urzędnicze [Motak 2020] and Kurdwanów [Woźniczka 2019].

The objective of this paper was to demonstrate, that Dąbie's urban layout, despite having undergone spatial transformation in the historical period under analysis, has not acquired a distinct functional structure. We can point to numerous cases of urban areas that, as a result of urban layout, have lost their historical layout but gained significance in the city's spatial structure. In Cracow, such areas include the territories of the village of Mogiła [Janas 2020], Rakowice [Wielgus 2002] or Krowodrza [Krowodrza. *Przestrzeń i tożsamość* 2017].

The analysis of historical materials, mainly cartographic resources, made it possible to organize the

* dr inż. arch., Politechnika Krakowska, Wydział Architektury

* Ph.D. Eng. Arch., Cracow University of Technology, Faculty of Architecture

Cytowanie / Citation: Budziakowski M. Historical Spatial Transformations of Cracow's Dąbie. *Wiadomości Konserwatorskie – Journal of Heritage Conservation* 2025, 84:100–110

Otrzymano / Received: 19.05.2025 • **Zaakceptowano / Accepted:** 24.07.2025

doi: 10.48234/WK84SPATIAL

Praca dopuszczona do druku po recenzjach

Article accepted for publishing after reviews

Ryc. 1. Akt nadania wsi Dąbie cystersom z Mogiły przez Kazimierza Wielkiego, Archiwum Narodowe w Krakowie

Fig. 1. Act of the conferment of the village of Dąbie to the Order of Cistercians from Mogiła by King Casimir the Great, National Archive in Cracow

Przeprowadzona analiza materiałów historycznych, głównie zasobu kartograficznego, pozwoliła na uporządkowanie wiedzy z zakresu przedmiotowej problematyki i na przedstawienie poszczególnych etapów historycznych przemian przestrzennych dzielnicy.

Historia Dąbia

Wieś Dąbie wspomniana jest po raz pierwszy w roku 1254 jako własność zakonu norbertanek. W późniejszym okresie wieś stała się własnością Krakowa, jednak w 1321 r. odebrał ją miastu król Władysław Łokietek – była to kara za udział mieszczan w buncie wójta Alberta. W 1348 Dąbie zostało przekazane mogiłskim cystersom przez Kazimierza Wielkiego [ANK, Kazimierz, król polski... 1348], ci zaś sprzedali ją rajcom krakowskim w 1389 r. [ANK, Szymon, archidiakon krakowski... 1389].

W okresie nowożytnym wieś była niewątpliwie dochodowa, władze miejskie dzierżały ją za opłatą. Zachowane dokumenty potwierdzają istnienie funkcjonującego folwarku, obejmującego takie obiekty, jak dwór, piekarnia, stajnie, obory kryte gontem, cegielnia, stawy [ANK, Regester przez pana Joachima Cziepielowskiego... 1616]. Do wsi przynależał również las.

W 1660 r. król Jan Kazimierz zezwolił na budowę browaru, „uprzednio zburzonego” [ANK, Jan Kazimierz, król polski... 1660]. Browar istniał dekady później, co potwierdzają dokumenty [ANK, Wyrok Augusta III... 1736]. W 1769 r. w Dąbiu działała cegielnia [ANK, Inwentarz dóbr miejskich... 1769], wieś produkowała różnorakie zboża (żyto, pszenicę, jęczmień, owies, proso i in.) [ANK, Demonstracja intraty... 1772].

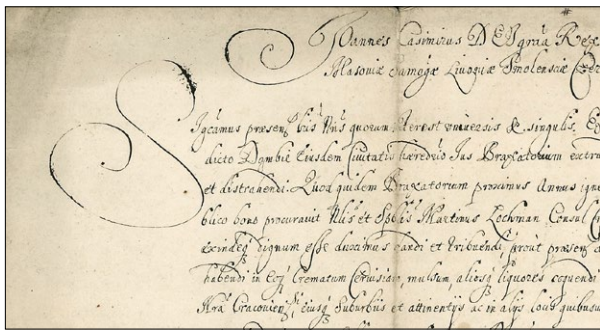
knowledge of the subject and to present the various stages of the district’s historical spatial transformations.

History of Dąbie

The village of Dąbie was first mentioned in 1254 as the property of the Norbertine canonesses. Later, the village became the property of Cracow, but in 1321 King Władysław Łokietek took it from the city—this was punishment for the burghers’ participation in Wójt Albert’s rebellion. In 1348, Dąbie was given to the Order of Cistercians in Mogiła by King Casimir the Great [ANK, Kazimierz, król polski... 1348], who in turn sold it to Cracow’s aldermen in 1389 [ANK, Szymon, archidiakon krakowski... 1389].

In the early modern period, the village was undoubtedly profitable, and the municipal authorities leased it for a fee. Surviving documents confirm the existence of a functioning grange, including such structures as a manor house, a bakery, stables, shingled barns, a brickyard, and ponds [ANK, Regester przez pana Joachima Cziepielowskiego... 1616]. The village also included a forest.

In 1660, King John Casimir gave permission for the construction of a “previously demolished” brewery [ANK, Jan Kazimierz, król polski... 1660]. The brewery existed decades later, as confirmed by documents [ANK, Wyrok Augusta III... 1736]. In 1769, a brickyard operated in Dąbie [ANK, Inwentarz dóbr miejskich... 1769], and the village produced various grains (rye, wheat, barley, oats, millet and others) [ANK, Demonstracja intraty... 1772].

Ryc. 2. Jan Kazimierz zezwala na budowę browaru w Dąbiu (fragment), Archiwum Narodowe w Krakowie

Fig. 2. John Casimir gives permission for the construction of a brewery in Dąbie (fragment), National Archive in Cracow

Po III rozbiorze Polski Dąbie przeszło pod panowanie austriackie i stało się częścią tzw. Zachodniej Galicji ze stolicą w Lublinie, rok później przeniesionej do Krakowa. W 1803 r. tereny te przyłączono do utworzonego uprzednio Królestwa Galicji (ze stolicą we Lwowie). W 1809 r., w wyniku wojny polsko-austriackiej i pokoju w Schönbrunn, lewobrzeżna ziemia krakowska (w tym Dąbie) została przyłączona do Księstwa Warszawskiego.

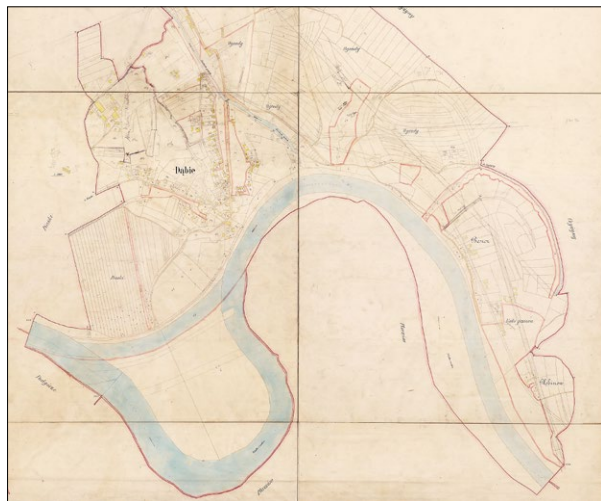
W wyniku ustaleń kongresu wiedeńskiego Dąbie stało się w 1815 r. częścią tzw. Rzeczypospolitej Krakowskiej (formalnie noszącej nazwę Freie, Unabhängige und Streng Neutrale Stadt Krakau mit Bezirk – Wolne, Niepodległe i Ścisłe Neutralne Miasto Kraków i jego Okręg [Bartel 1976]) i pozostawało w niej aż do 1846 r., kiedy to w wyniku nieudanego powstania krakowskiego władze austriackie anektowały tereny Wolnego Miasta Krakowa, tworząc Wielkie Księstwo Krakowskie, które wraz z Królestwem Galicji i Lodomerii oraz księstwami Oświęcimia i Zatoru tworzyło odrębny kraj koronny, tj. główną jednostkę administracyjną Cesarstwa Austrii, zaś od 1867 r. – austriackiej części monarchii austro-węgierskiej.

W 1911 r. nastąpiło przyłączenie Dąbia (wraz z osadami Beszcze i Głębinów) do Krakowa [Ustawa z dnia 19. grudnia 1910]. Dąbie miało prawo wybierać jednego przedstawiciela (radcę) do 85-osobowej Rady Miejskiej.

Z uwagi na znaczne powiększenie miasta przynależność nowych dzielnic do struktur administracyjnych ulegała zmianom, niekiedy dużym.

Analizując dawną systematykę podziału miejskiego, należy odróżniać podział administracyjny od katastralnego [Rolle 1931]. W latach 1911–1912 Dąbie należało do administracyjnego Obwodu IV, stanowiąc zarazem XX dzielnicę katastralną. Z uwagi na rozległość terytorialną Obwodu IV, dokonano jego podziału na tzw. filie Komisariatu – Dąbie i Grzegórzki stanowiły obszar filii nr V.

W okresie I wojny światowej północno-zachodnia granica dzielnicy w zasadzie pokrywała się z trasą linii kolejowej nr 111 Kraków – Kocmyrzów (tzw. Kocmyrzówki) [Środulska-Wielgus, Wielgus 2019] (z małymi występnymi w rejonie obecnej ul. Cystersów oraz

Ryc. 3. Kataster Galicyjski, 1909, Archiwum Narodowe w Krakowie

Fig. 3. Galician Cadaster, 1909, National Archive in Cracow

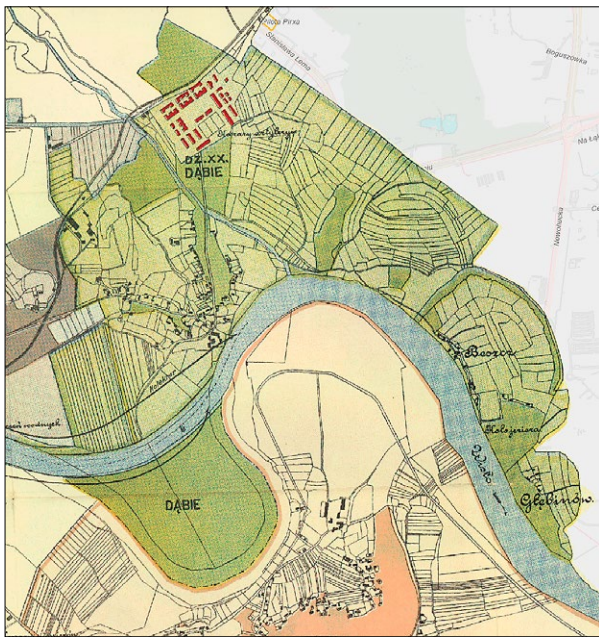
After the Third Partition of Poland, Dąbie came under Austrian rule and became part of so-called Western Galicia with its capital in Lublin, which was moved to Cracow a year later. In 1803, the area was incorporated into the previously established Kingdom of Galicia (with its capital in Lviv). In 1809, as a result of the Austro-Polish War and the Treaty of Schönbrunn, the left bank territories of Cracow (including Dąbie) was incorporated into the Duchy of Warsaw.

As a result of the Congress of Vienna, in 1815 Dąbie became part of the so-called Republic of Cracow (formally known as Freie, Unabhängige und Streng Neutrale Stadt Krakau mit Bezirk—the Free, Independent, and Strictly Neutral City of Cracow and its District [Bartel 1976]) and remained in it up to 1846, when, as a result of the unsuccessful Cracow Uprising, the Austrian authorities annexed the territory of the Free City of Cracow, forming the Grand Duchy of Cracow, which, together with the Kingdom of Galicia and Lodomeria and the duchies of Oświęcim and Zator, formed a separate Crownland, namely a chief administrative unit of the Austrian Empire, and from 1867, the Austrian part of the Austro-Hungarian Monarchy.

In 1911, Dąbie (along with the settlements of Beszcze and Głębinów) was incorporated into Cracow [Ustawa z dnia 19. grudnia 1910]. Dąbie had the right to elect one representative (councilor) to the eighty-five-member City Council.

Due to the significant expansion of the city, the affiliation of the new districts to the administrative structures changed, sometimes greatly.

When analyzing the old system of urban division, it is important to distinguish between administrative and cadastral division [Rolle 1931]. In the years 1911–1912, Dąbie belonged to District IV, while forming cadastral district XX. Due to the territorial extent of District IV, it was divided into so-called branches of the Commis-

Ryc. 4. Plan Wielkiego Krakowa 1912; autor K. Stolecki
Fig. 4. Plan of Greater Cracow, 1912; by K. Stolecki

ul. Ostatniej). Granica wschodnia obejmowała wsie Beszcze i Głębinów (rejon obecnej ul. Ciepłowniczej), przebiegając łukowo, zgodnie z układem dawnego starorzecza. Granicę południową stanowiła Wisła (jeszcze przed I wojną światową jej koryto przelożono, oddzielając południową część dzielnicy).

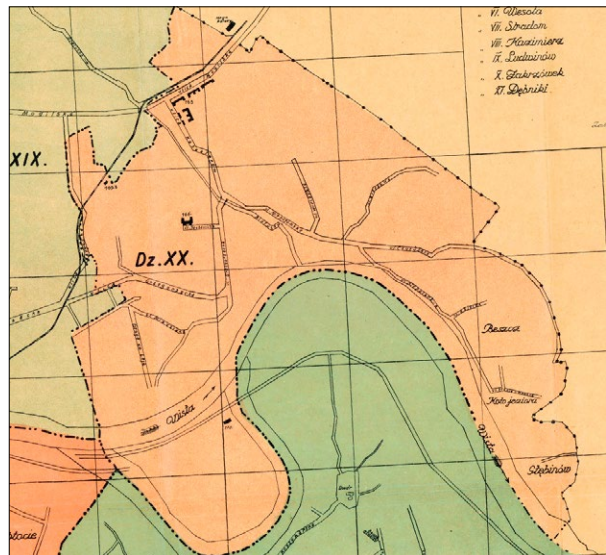
W odrodzonej Rzeczypospolitej, w latach 1928–1937, Dąbie (wraz z Grzegórkami) stanowiło Obwód IX, zaś w 1938 r. dołączono do nich dzielnicę Wesoła, a tworzony przez nie obwód administracyjny otrzymał numer V. Podział ten trwał aż do II wojny światowej, kiedy to władze niemieckie w ramach własnej reformy administracyjnej powiększyły obwód o Czyżyny i Łęg. W 1954 r. Obwód V został przemianowany na dzielnicę Grzegórzki.

W 1973 r. dokonano podziału administracyjnego Krakowa na cztery duże dzielnice (Krowodrzę, Śródmieście, Nową Hutę i Podgórze). Dąbie zostało wówczas rozdzielone między Śródmieście i Nową Hutę [Jaśkowicz 2018].

Od 1991 r. historyczne Dąbie jest rozdzielone [Uchwała nr XXI/143/91 Rady Miasta Krakowa] między kilka dzielnic: II Grzegórzki, XIII Podgórze i XIV Czyżyny (oraz w niewielkim fragmencie dzielnicy III Prądnik Czerwony), częściowo według obecnych granic przestrzennych (takich jak koryto Białuchy, Staw Dąbski, ul. Lema).

Przemiany kompozycji urbanistycznej

Analizując mapę józefińską, tzw. mapę Miega z lat 1801–1804 [Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 2012–2014], można stwierdzić, że Dąbie wytyczone zostało pierwotnie jako wieś łańcuchówka, o zatartym dziś układzie, mniej więcej w rejonie obecnej ul. Kosynierów, równoległe do biegnącej ówczynie w układzie

Ryc. 5. Plan orientacyjny Stołecznego Królewskiego Miasta Krakowa 1925 (fragment), wyd. Zakład Graficzny Ryngraf 1926
Fig. 5. Orientation Plan of the Royal Capital City of Cracow, 1925 (fragment), published by Zakład Graficzny Ryngraf 1926

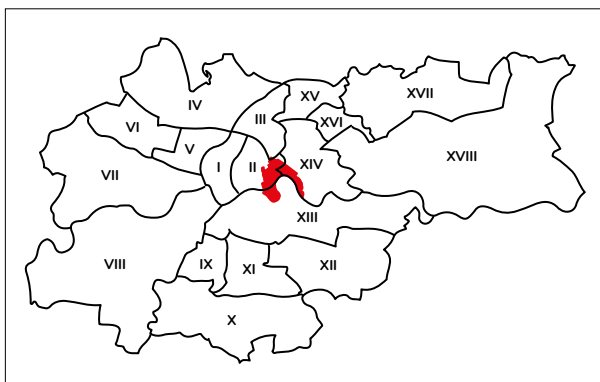
sariat—Dąbie and Grzegórzki constituted the area of branch no. V.

During the First World War, the northwestern border of the district essentially overlapped with the route of railroad line 111 between Kraków and Kocmyrzów (the so-called Kocmyrzówki) [Śródulska-Wielgus, Wielgus 2019] (with small protrusions in the area of today's Cystersów Street and Ostatnia Street). The eastern border included the villages of Beszcze and Głębinów (the area of present-day Ciepłownicza Street), running along an arc, aligned with the old riverbed. The Vistula River formed the southern boundary (its bed had been relocated before the First World War, separating the district's southern part).

In the reborn Republic of Poland, in the years 1928–1937, Dąbie (together with Grzegórzki) former District IX, and in 1938 the district of Wesoła was added to them, forming a new administrative district that was given the number V. This division lasted up to the Second World War, when the German authorities, as a part of their own administrative reform, extended the district to include Czyżyny and Łęg. In 1954, District V was renamed the Grzegórzki District.

In 1973, Cracow was administratively divided into four large districts (Krowodrza, Śródmieście, Nowa Huta and Podgórze). Dąbie was then split between Śródmieście and Nowa Huta [Jaśkowicz 2018].

Since 1991, the historic Dąbie has been divided [Uchwała nr XXI/143/91 Rady Miasta Krakowa] between several districts: II Grzegórzki, XIII Podgórze and XIV Czyżyny (and in a small part of district III Prądnik Czerwony), partly according to the current spatial boundaries (such as the riverbed of the Białucha, Staw Dąbski, and Lema Street).

Ryc. 6. Historyczne Dąbie na konturowej mapie dzielnic Krakowa, rys. M. Budziakowski

Fig. 6. Historic Dąbie on a contour map of Cracow's districts, by M. Budziakowski

południe rzeki Białuchy. Mapa nie wykazuje istotniejszych obiektów typu młyn czy kościół. Wskazać można początki wykształcania się głównych elementów współczesnego układu drogowego Krakowa, przede wszystkim ulicy Mogiłskiej.

Dużą zmianę w układzie wsi prezentuje mapa franciszkańska (Drugie Zdjęcie Wojskowe), wykonana w latach 1861–1864. Na jej podstawie można stwierdzić, że koryto Białuchy zostało przełożone i przecina pod kątem wertykalny układ wsi. Dąbie było już wtedy połączone z Krakowem i Grzegórkami drogą stanowiącą obecnie trasę ulicy Grzegórzeckiej. W samej wsi wykształcił się charakterystyczny – i zachowany do dziś – klin dróg (obecnie ul. Na Szaniec i ul. Widok), stanowiący centrum przestrzenne, wokół którego wykształcała się regularna zabudowa. Na terenie Dąbia wybudowano dwa szanice polowe, o numerach 15½ (w rejonie obecnej ul. Mogiłskiej) oraz 16 (w rejonie obecnej ul. Widok).

Większych zmian nie widać na mapie kolejnej, franciszkańsko-józefińskiej (Trzecie Zdjęcie Wojskowe) z lat 1869–1887. Zabudowa powiększa się, głównie w kierunku Krakowa (ul. Grzegórzecka oraz ul. Fabryczna). Na mapie odnotowano istnienie cegielni parowej. Siatka drogowa staje się gęściejsza i bardziej zróżnicowana, pojawiają się drogi będące w przyszłości ul. Cystersów i ul. Dąbską.

Przebudowa tej części Krakowa, dokonana w latach 50. i 60. XX w., zatarła jej pierwotny układ poprzez wprowadzenie szerokiej arterii – al. Pokoju, będącej nową formą i nowym kierunkiem komunikacyjnym, nienawiązującym w zasadzie do wcześniejszego systemu. W 1961 r. na wysokości Dąbia wybudowano tamę na Wiśle (stopień wodny Dąbie). Rok później rozpoczęto realizację inwestycji mieszkaniowej będącej kontynuacją osiedla Nowa-Grzegórzecka. Osią układu urbanistycznego Dąbia stała się wymieniona wyżej al. Pokoju.

Przeważa tu czteropiętrowa zabudowa w układzie grzebieniowym, uzupełniona o dziesięciopiętrowe bloki z oknami typu porte-fenêtre, zlokalizowane w pobliżu zieleni parkowej nad rzeką Białuchą (Prądnik). W la-

Ryc. 7. Dąbie na mapie Miega, źródło: www.mapire.eu (dostęp: 30.12.2024)

Fig. 7. Dąbie on Mieg's map, source: www.mapire.eu (accessed: 30.12.2024)

Transformation of urban composition

When we analyze the Josephinian map, the so-called Mieg's map of 1801–1804 [*Galicja na józefińskiej mapie topograficznej* 2012–2014], we can conclude that Dąbie was originally delineated as a *Waldhufendorf*-type village, with a now-erased layout, in the general vicinity of present-day Kosynierów Street, parallel to the River Białucha's contemporaneous outline, along the north–south direction. The map does not display significant structures like a mill or church. It is possible to note the early emergence of the main elements of Cracow's contemporary road network, primarily Mogilska Street.

The Franciscan map (the Second Military Survey), drafted in the years 1861–1864, presents a significant change in the village's layout. On its basis, we can conclude that the Białucha's riverbed was relocated and cuts through the village's vertical layout at an angle. Dąbie was already connected with Cracow and Grzegórkami by a road whose route is present-day Grzegórzecka Street. In the village itself, there formed a distinctive—and still-present—wedge of roads (present-day Na Szaniec and Widok streets), which acted as a spatial center around which regular development emerged. Two field entrenchments, numbered 15½ (in the area of present-day Mogilska Street) and 16 (in the area of what is now Widok Street), were built in the Dąbie area.

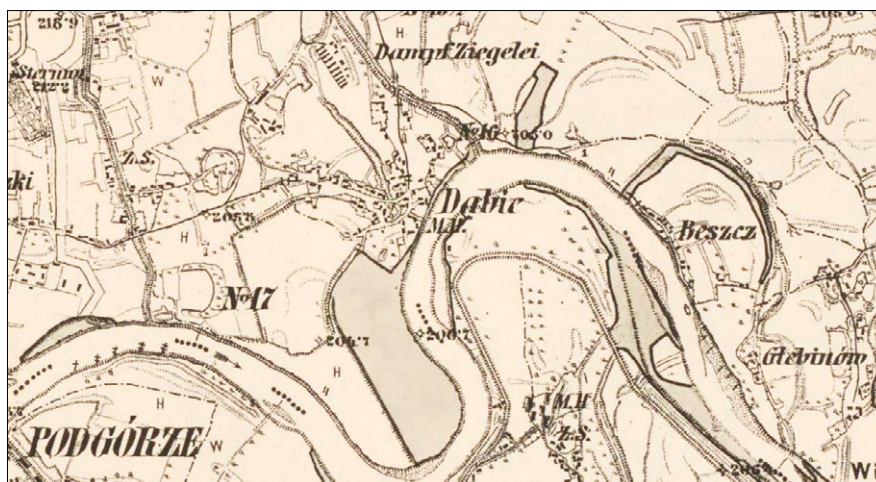
The subsequent, Franciscan and Josephinian map (Third Military Survey) from the years 1869–1887 shows no major changes. The development expanded, mainly in the direction of Cracow (Grzegórzecka Street and Fabryczna Street). The map notes the existence of a steam-powered brickyard. The road grid became denser and more diverse, and the roads that would become Cystersów and Dąbska streets appeared.

A redevelopment of this part of Cracow done in the 1950s and 60s erased its original layout by introduced a wide arterial—Pokoju Avenue—which was a new form and a new transport direction that did not reference the earlier system. In 1961, a dam was built on the Vistula River at the level of Dąbie (Dąbie barrage). A year later, a residential project was launched as a continuation of the Nowa-Grzegórzecka housing estate. The aforementioned Pokoju Avenue became the axis of Dąbie's urban layout.

Ryc. 8. Dąbie na Drugim Zdjęciu Wojskowym, źródło: www.mapire.eu (dostęp: 30.12.2024)

Fig. 8. Dąbie on the Second Military Survey, source: www.mapire.eu (accessed: 30.12.2024)

Ryc. 9. Dąbie na Trzecim Zdjęciu Wojskowym, źródło: www.mapire.eu (dostęp: 30.12.2024)

Fig. 9. Dąbie on the Third Military Survey, source: www.mapire.eu (accessed: 30.12.2024)

tach 1983–1994 powstał tu kościół pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika, zaprojektowany przez Henryka Kamińskiego. Na osiedlu znajduje się również pomnik Ofiar Dąbia, upamiętniający mieszkańców rozstrzelanych w przededniu zakończenia II wojny światowej. Zachowała się także XVIII-wieczna wolnostojąca figura św. Jana Nepomucena, znajdująca się na prywatnej posesji. Na osiedlu zbudowano szkołę „tysiąclatkę”, przedszkola, pawilony handlowo-usługowe, przychodnię oraz place zabaw [Włodarczyk, Włodarczyk 2014].

Zasób konserwatorski

W rejonie historycznego Dąbia brak obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

W gminnej ewidencji zabytków [Gminna Ewidencja Zabytków 2024] znajdują się:

- 1) szaniec FS 16, z lat 1854–1855, przy ul. Półkole (GEZ 4156);
- 2) budynek szkoły miejskiej w Dąbiu, z lat 1913–1915, przy ul. Jachowicza, proj. Jana Zawiejskiego (GEZ 1840);
- 3) dom z ogrodem, ul. Na Szaniec 2, proj. Franciszka Mączyńskiego (GEZ 3711);

It is dominated by four-story development in a parallel layout, supplemented by ten-story tower blocks with porte-fenêtre windows, located near park greenery along the Białucha River (Prądnik). In the years 1983–1994, a Church of St. Stanislaus of Szczepanów, designed by Henryk Kamiński, was built here. The estate also features a monument to the Dąbie Victims, commemorating the residents executed by firing squad on the eve of the end of the Second World War. A free-standing figure from the eighteenth century depicting St. John of Nepomuk, located on private property, has also survived. A ‘millennial’ school, kindergartens, service and commercial pavilions, clinics and playgrounds were built as part of the housing estate [Włodarczyk, Włodarczyk 2014].

Heritage resources

The area of historical Dąbie does not feature buildings listed in the register of monuments.

The following are included in the municipal monument records [Gminna Ewidencja Zabytków 2024]:

- 1) earthwork FS 16, dated 1854–1855, at Półkole Street (GEZ 4156);

- 4) dom z przedogródkiem, ul. Na Szaniec 13 (GEZ 3712);
 - 5) willa na ul. Ofiar Dąbia 3 (GEZ 3814);
 - 6) zespół zabudowy Państwowej Wytwórni Wódek, ul. Fabryczna 13, w tym: budynek administracyjny z laboratorium, budynek fabryczny ze żłobkiem, kotłownią i pomieszczeniem do regeneracji węgla, budynek przyjmowania spirytusu z budynkiem zbiorników i magazynem z rampą, mostek nad torami łączący budynek magazynu z budynkiem fabrycznym, budynek denaturacji spirytusu, garaż, warsztaty oraz stajnia – proj. Wydział Techniczny Dyrekcji Państwowego Monopolu Spirytusowego w Warszawie, wykonanie: Spółnia Budowlana Stryjeński Mączyński Korn; w 2017 r. wyłączono z ewidencji trzy budynki: budynek administracyjny z laboratorium, budynek denaturacji spirytusu, budynek garażu-warsztatu-stajni (GEZ 1290);
 - 7) kamienica Polmosu, ok. 1935 r., ul. Fabryczna 15 (GEZ 1291);
 - 8) budynek stacji kolejowej Kraków-Dąbie, z 2. połowy XIX w., obecnie dom mieszkalny, ul. Fabryczna 16 (GEZ 1292);
 - 9) dom z ogrodem, ok. 1925 r., ul. Fabryczna 25 (GEZ 1292);
 - 10) zespół wojskowej zabudowy mieszkaniowej, z lat 30. XX w., zlokalizowany w rejonie ul. Skrzatów (GEZ 4742-4748),
 - 11) zespół zabudowy – koszary artylerii (prześciowo obóz jeniecki podczas I wojny światowej oraz wojny polsko-czechosłowackiej 1919 r. [Nowak 2015] i wojny polsko-bolszewickiej 1920 r. [Węglewicz 2021]) przy ul. Mogiłskiej (GEZ 3575).
- 2) municipal school building in Dąbie, 1913–1915, at Jachowicza Street, designed by Jan Zawiejski (GEZ 1840);
 - 3) house and garden, 2 Na Szaniec Street, designed by Franciszek Mączyński (GEZ 3711);
 - 4) house and front garden, 13 Na Szaniec Street (GEZ 3712);
 - 5) villa at 3 Ofiar Dąbia Street (GEZ 3814);
 - 6) development complex of the State Vodka Plant, 13 Fabryczna Street, including: administrative and laboratory building, factory building with a kindergarten, boiler facility and coal regeneration space, spirits delivery building with the tank plant, storage and ramp, bridge above the tracks connecting the storage building with the factory building, denaturation building, garage, workshops and stables – design by the Technical Department of the State Spirits Monopoly Directorate in Warsaw, built by: Spółnia Budowlana Stryjeński Mączyński Korn; in 2017, three buildings were excluded from the records: the administrative and laboratory building, the denaturation building, and the garage, workshop and stables building (GEZ 1290);
 - 7) Polmos tenement, ca. 1935, 15 Fabryczna Street (GEZ 1291);
 - 8) Kraków-Dąbie Train Station building, from the late nineteenth century, now a residential building, 16 Fabryczna Street (GEZ 1292);
 - 9) house and garden, ca. 1925, 25 Fabryczna Street (GEZ 1292);
 - 10) military housing complex from the 1930s, within the Skrzatów Street area (GEZ 4742–4748),
 - 11) building complex – artillery barracks (temporarily a prison camp during the First World War and Polish–Czechoslovak war, 1919 [Nowak 2015], and the Polish–Bolshevik War, 1920 [Węglewicz 2021]) at Mogiłska Street (GEZ 3575).

Jak widać z powyższego, dzielnica nie może się pochwalić dużym zasobem zabytkowej zabudowy, co potwierdza pośrednio niewielkie znaczenie tego obszaru w ujęciu historycznym. Szczególnie wartościowe, bo wpisujące się w układy zabudowy ogólnomiejskiej, są jednakże dwa zespoły: szaniec FS 16, z nietypowym (i nagannym z perspektywy konserwatorskiej) rozwiązaniem polegającym na częściowej niwelacji i budowie na nim postmodernistycznego kościoła pw. św. Stanisława Biskupa i Męczennika (1985–1994), oraz zespół zabudowy fabrycznej dawnego Polmosu.

Szaniec powstał w połowie XIX w. w rejonie ujęcia Białuchy. Jest to obiekt siedmioboczny, skierowany w stronę wschodnią, otoczony suchą fosą, bez elementów murowanych. Jego realizacja wiązała się z koniecznością szybkiego otoczenia Krakowa lekkimi fortyfikacjami, co wynikało z ówczesnej sytuacji geopolitycznej (wojna krymska).

Zespół zabudowy fabrycznej dawnego Polmosu został przebudowany, a jego pierwotna forma uległa zatarciu. Jego budowę rozpoczęto w 1928 r. z inicjatywy Dyrekcji Państwowego Monopolu Spirytusowego, według projektu inż. Stanisława Piotrowskiego. Główne obiekty zakładu, w tym hala produkcyjna i magazyn, powstały po obu stronach toru kolejowego, który był

The above demonstrates that the district does not feature a large resource of historic buildings, which is confirmed indirectly by the area's relative historical insignificance. However, two complexes are particularly valuable, because they are part of the general urban development systems: the FS 16 entrenchment, with an unusual (and reprehensible from a conservation perspective) solution involving partial leveling and construction of the postmodern church of St. Stanislaus of Szczepanów (1985–1994) on top of it, and the former Polmos factory complex.

The earthwork was built in the mid-nineteenth century in the area of the mouth of the Białucha River. It is a seven-sided structure, facing east, surrounded by a dry moat, without masonry elements. Its construction was associated with the need to rapidly surround Cracow with light fortifications, as dictated by the period's geopolitical situation (the Crimean War).

The former Polmos factory complex was redeveloped, and its original form was erased. Its construction

połączony z linią kolejową do Kocmyrzowa. W okresie PRL zakład funkcjonował jako część państwowego monopolu spirytusowego pod nazwą Polmos (Polski Monopol Spirytusowy). W 1991 r. przedsiębiorstwo zostało zrestrukturyzowane, a w 2002 ostatecznie sprywatyzowane i w krótkim czasie zamknięte. Zachowane budynki fabryczne zostały zaadaptowane na kompleks usługowo-rekreacyjny.

Współczesne planowanie przestrzenne

Na terenie historycznego Dąbia obowiązują obecnie następujące miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego:

DĄBIE [Uchwała nr LIX/1738/21 Rady Miasta Krakowa],

LEMA – STAW DĄBSKI [Uchwała nr LIX/1286/16 Rady Miasta Krakowa].

Ich analiza wydaje się najbardziej wartościowa w świetle historycznego i współczesnego układu Dąbia. Ponadto niewielkie fragmenty przedmiotowej dzielnicy objęto planami:

FABRYCZNA [Uchwała nr CXXIX/3556/24 Rady Miasta Krakowa],

CYSTERSÓW [Uchwała nr CV/1411/10 Rady Miasta Krakowa],

NOWOHUCKA – REJON KONCENTRACJI USŁUG [Uchwała nr XLI/1060/20 Rady Miasta Krakowa],

GRZEGÓRZKI – REJON ULICY SKRZATÓW [Uchwała nr LXXIX/1939/17 Rady Miasta Krakowa], a także na obszarze za Wisłą:

ZABŁOCIE, ZAKOLE WISEY, PŁASZOWSKA–KRZYWDA, REJON ULICY KOSZYKARSKIEJ i TRASA NOWOPŁASZOWSKA.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Dąbie”, uchwalony w 2021 r., zachował parametry zabudowy dotychczas zrealizowanej – tym samym nie zaproponowano nowej jakości urbanistycznej, co jest cenne w przypadku charakterystycznego układu osiedla modernistycznego, przypieczętowane jednakże zabudową współczesną (układy zamknięte, zarówno w sensie geometrycznym, jak i faktycznym – bramy), niekorespondującą z układem wcześniejszym (grzebieniowy układ budynków).

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Lema – Staw Dąbski”, uchwalony w 2016 r., też nie wprowadził nowej jakości urbanistycznej. Rozwiązania komunikacyjne opierają się zasadniczo na dotychczasowym układzie drogowym, w zakresie architektury wprowadza on zabudowę usługową i mieszkaniową wielorodzinną o wysokości do 25 m i wysokim współczynnikiem zainwestowania, sięgającym 4,2.

Konkludując: pierwotnie chaotyczna, rozwijająca się w różnych, niekiedy sprzecznych kierunkach zabudowa Dąbia została wyżej wymienionymi planami niejako umocowana. Brak, w ocenie autora, działań planistycznie odważnych, sprzecznych niekiedy z realiami

began in 1928 on the initiative of the State Spirits Monopoly Directorate, to a design by Engineer Stanisław Piotrowski. The plant's main buildings, including the production hall and storage facility, were built on two sides of a railway track that connected to a railway line that led to Kocmyrzów. During the Polish People's Republic period, the plant operated as a part of the state spirits monopoly under the name Polmos (Polski Monopol Spirytusowy). In 1991, the company was restructured, and in 2002 it was finally privatized and closed shortly after. The surviving factory buildings were subjected to adaptive reuse as a service and recreation complex.

Contemporary spatial planning

The following local spatial development plans are currently in force in the historical Dąbie area:

DĄBIE [Uchwała nr LIX/1738/21 Rady Miasta Krakowa],

LEMA – STAW DĄBSKI [Uchwała nr LIX/1286/16 Rady Miasta Krakowa].

Their analysis appears to be of the highest value in the light of Dąbie's historical and contemporary layouts. In addition, small portions of the district have been covered by the following plans:

FABRYCZNA [Uchwała nr CXXIX/3556/24 Rady Miasta Krakowa],

CYSTERSÓW [Uchwała nr CV/1411/10 Rady Miasta Krakowa],

NOWOHUCKA – REJON KONCENTRACJI USŁUG [Uchwała nr XLI/1060/20 Rady Miasta Krakowa],

GRZEGÓRZKI – REJON ULICY SKRZATÓW [Uchwała nr LXXIX/1939/17 Rady Miasta Krakowa], as well as in the area beyond the Vistula: ZABŁOCIE, ZAKOLE WISEY, PŁASZOWSKA–KRZYWDA, REJON ULICY KOSZYKARSKIEJ and TRASA NOWOPŁASZOWSKA.

The “Dąbie” local spatial development plan, adopted in 2021, retained the parameters of previously built development—a new level of urban quality was therefore not proposed, which is valuable in the case of a distinctive layout of a Modernist housing estate, but it also entrenches contemporary development (closed layouts, both geometrically and factually—gates), that does not correspond to earlier layouts (parallel building layout).

The “Lema – Staw Dąbski” local spatial development plan, adopted in 2016, also did not introduce a new level of urban quality. Its transport solutions are essentially based on the previous road scheme, and in architectural terms it allows buildings with service and multi-unit housing uses with a height of 25 m and a high density, up to 4.2.

In conclusion, Dąbie's originally chaotic development, that developed in different, sometimes contradictory directions, has been, in a sense, fixed by the

Ryc. 10. Panorama Dąbia – widoczny plac po rozbiórce galerii Plaza, fot. K. Kalinowski/LoveKraków.pl

Fig. 10. Panorama of Dąbie – site of the Plaza shopping mall post-demolition, photo by K. Kalinowski/LoveKraków.pl

własnościowymi czy dotychczasowym sposobem użytkowania terenu. Takimi propozycjami mogłyby być przede wszystkim wyznaczone planistycznie siatki ulic (szczególnie w kontrze do obecnych układów drogowych), wskazane miejsca pod teren zielony czy bardziej szczegółowe wytyczne dla architektury (np. nakaz kształtowania pierzei budynków wielorodzinnych wraz z lokalami usługowymi w parterze).

Podsumowanie

Dąbie, wieś o średniowiecznym rodowodzie, przekształcone zostało w dzielnicę Krakowa w 1911 r. Mimo bogatej historii i związanych z nią przemian przestrzennych, pozostaje stosunkowo słabo opracowanym obszarem badawczym. W ciągu wieków wielokrotnie zmieniało przynależność administracyjną, a jego rozwój warunkowany był zarówno czynnikami politycznymi, jak i gospodarczymi. Przekształcenia urbanistyczne, szczególnie w XIX i XX w., spowodowały zatarcie pierwotnego układu wsi. Choć dzielnica nie posiada wielu obiektów objętych ochroną konserwatorską, warto zwrócić uwagę na wybrane zespoły zabudowy – tj. osiedle z czasów PRL czy kompleks dawnej wytwórni wódek – które niewątpliwie mają wartość historyczną i urbanistyczną.

W wyniku przeprowadzonej analizy wykazano, że mimo przekształceń przestrzennych Dąbie nie zyskało szczególnej funkcjonalności ani obecnie, ani w wiekach poprzednich. Nie posiadając wyrazistej struktury urbanistycznej, pozostaje niejako na uboczu toczących się obecnie w mieście procesów przemian przestrzennych. Współczesne plany miejscowe, wyznaczone w rejonie historycznego Dąbia, utrwalają istniejące już formy zabudowy, nie wnosząc istotnych zmian jakościowych w zakresie kształtowania przestrzeni, co stawia kierunek dalszego rozwoju dzielnicy pod znakiem zapytania.

abovementioned plans. It can be said there is an absence of bold planning actions, which are sometimes contradictory to the reality of property or current land use. Such proposals could include, most importantly, street grids (especially those that would counter road layouts), assigning land for green areas or more detailed guidelines for architecture (e.g., mandating the formation of multi-unit housing frontages with ground-floor services).

Conclusions

Dąbie, a village with medieval origins, was transformed into a district of Cracow in 1911. Despite its rich history and the associated spatial transformations, it remains an area that has been poorly investigated. Over the centuries, Dąbie has changed its administrative affiliation, and its development has been shaped by political and economic factors. Urban transitions, especially those of the nineteenth and twentieth centuries, led to an erasure of the village's original layout. Although the district does not have many listed historic buildings, it is worth noting a selection of development complexes—a communist-era housing estate or the former vodka factory complex—which undoubtedly possess historical and urbanistic value.

The analysis presented found that, despite spatial modifications, Dąbie did not acquire a particular functionality, both today and in centuries past. Having no distinct urban structure, it remains, in a sense, on the sidelines of Cracow's spatial transitions. Contemporary spatial development plans in the historic Dąbie area affix currently existing development forms without contributing significant qualitative change in spatial planning, which calls into question the district's direction of future development.

Bibliografia / References

Archiwalia / Archive materials

Archiwum Narodowe w Krakowie (ANK):

- Demonstracya intraty z dóbr wsi Dąbia i z Piasku miasta stołecznego Krakowa stante revolutionis(s) znacznie zonerowanej, to jest za lat 3 a die 1 Julii 1769 ad ultimum Junii 1772, sygn. 29/33/0/1.33/1547;
- Inwentarz dóbr miejskich wsi Dąbia, cegielni i folwarku Piasków, 1769, sygn. 29/33/0/1.33/1546;
- Jan Kazimierz, król polski, daje pozwolenie na budowę browaru miejskiego na Dąbiu, poprzednio zniszczonego, 1660, sygn. 29/658/0/-/588;
- Kazimierz, król polski, nadaje klasztorowi Cystersów w Mogile swoją wieś Dąbie, 1348, sygn. 29/657/0/-/29;
- Regester přes pana Joachima Cziepielowskiego raicę krak. za obuiciem arendy Dąbia y Grzegorzek spisek tych rzeczy wszistek, które się na potrzebe różną kupowały także y tho, co się rzemieszlnikom różnym płaczielo, 1616, sygn. 29/33/0/1.33/1545;
- Szymon, archidiakon krakowski, potwierdza sprzedaż za 400 grzywien wsi Dąbia, uczynioną przez klasztor w Mogile na rzecz m. Krakowa, 1389, sygn. 29/657/0/-/91;
- Wyrok Augusta III, który zachowuje cech karczmarzy krak. przy dawnych prawach a miastu pozwala sprzedawać w Krakowie piwo wyrabiane w Dąbiu, 1736, rps, sygn. 29/33/0/1.25/1479.

Opracowania / Secondary sources

- Bartel Wojciech, *Ustrój i prawo wolnego miasta Krakowa 1815–1846*, Kraków 1976.
- Bogdanowski Janusz, *Fortyfikacje austriackie na terenie Galicji w latach 1850–1914*, Kraków 1993.
- Galicja na józefińskiej mapie topograficznej 1779–1783*, t. 2, red. Waldemar Bukowski, Bogusław Dybaś, Zdzisław Noga, Kraków 2012–2014.
- Janas Karol, *Nowa Huta. Przestrzeń tożsamości*, Warszawa 2020.
- Jaśkowicz Dominik, *Ewolucja roli dzielnic miasta Krakowa na tle rozwiązań krajowych i europejskich w latach 1990–2015*, Kraków 2018.
- Kiecko Emilia, *Piękno miasta i przestrzenie reprezentacyjne w projektach konkursowych na Wielki Kraków*, [w:] *Architektura w mieście, architektura dla miasta*, t. 2, *Przestrzeń publiczna w miastach ziem polskich w „długim” XIX wieku*, Warszawa 2019, s. 189–218.
- Krowodrza. *Przestrzeń i tożsamość. Konferencja naukowa, 9 czerwca 2017*, red. Dorota Stojnowska, Kraków 2017.
- Motak Maciej, *Osiedle Urzędnicze w Krakowie. Urbanistyka i architektura 1924–1942*, Kraków 2020.
- Nowak Krzysztof, *Śląsk Cieszyński w latach 1918–1945*, Cieszyn 2015.
- Rolle Karol, *Kraków. Rozszerzenie granic 1909–1915*, Kraków 1931.
- Środulska-Wielgus Jadwiga, Wielgus Krzysztof, *Park Lotników Polskich. Od zieleni fortecznej i lotniska Rako-*

wice-Czyżyny do Lotniczego Parku Kulturowego, Kraków 2019.

Węglewicz Wiktor, *Choroby i śmiertelność jeńców sowieckich w obozie Dąbie koło Krakowa w latach 1919–1921*, [w:] *1920 rok – wojna światów. Studia przypadków w stulecie Bitwy Warszawskiej*, Warszawa 2021, s. 299–318.

Wielgus Krzysztof, *Rakowice-Czyżyny – lotnisko Krakowa*, Kraków 2002.

Włodarczyk Małgorzata, Włodarczyk Marcin, *Osiedla PRL-u w Krakowie. Lata 1945–1990. Lista obiektów architektonicznych SARP Oddział Kraków*, Kraków 2014.

Woźniczka Magdalena, *Kurdwanów – rozwój czy degradacja wsi w wyniku przyłączenia do Krakowa*, „Środowisko Mieszkaniowe – Housing Environment” 2019, nr 26.

Akty prawne / Legal acts

Uchwała nr XXI/143/91 Rady Miasta Krakowa z dnia 27 marca 1991, ustalenie granic wg uchwały nr XVI/192/95 RMK z dnia 19 kwietnia 1995 (wraz z późn. zm.).

Uchwała nr CV/1411/10 Rady Miasta Krakowa z dnia 7 lipca 2010 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „CYSTERSÓW” (wraz ze zm.).

Uchwała nr LIX/1286/16 Rady Miasta Krakowa z dnia 7 grudnia 2016 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „LEMA – STAW DĄBSKI”.

Uchwała nr LXXIX/1939/17 Rady Miasta Krakowa z dnia 5 lipca 2017 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „GRZEGÓRZKI – REJON ULICY SKRZATÓW”.

Uchwała nr XLI/1060/20 Rady Miasta Krakowa z dnia 10 czerwca 2020 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „NOWOHUCKA – REJON KONCENTRACJI USŁUG”.

Uchwała nr LIX/1738/21 Rady Miasta Krakowa z dnia 9 czerwca 2021 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „DĄBIE”.

Uchwała nr CXXIX/3556/24 Rady Miasta Krakowa z dnia 6 marca 2024 r. w sprawie uchwalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego obszaru „FABRYCZNA”.

Ustawa z dnia 19. grudnia 1910 w przedmiocie przyłączenia do miasta Krakowa gminy Dąbie z Beszczem i Głębinowem, tudzież gminy Ludwinów i obszaru dworskiego Ludwinów – wyłączenia tychże gmin i obszaru dworskiego z okręgów Rad powiatowych Krakowskiej i Wielickiej oraz w przedmiocie zmiany § 18 i § 53 ustęp 1 statutu stoł. król. miasta Krakowa, Dziennik Ustaw i Rozporządzeń Krajowych dla Królestwa Ga-

licyi i Lodomeryi wraz z Wielkim Księstwem Krakowskim, 1910, cz. XXXV, nr 243, Jagiellońska Biblioteka Cyfrowa, <https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra/publication/209888/edition/198598?search=cmVzdWx0cz9hY3Rpb249QWR2YW5jZWRTZWYy2hBY3Rpb24mdHlwZT0tMyZwPTAmcWYxPWF2YWlsYWJpbGl0eTpBdmFpbGFibGUmcWYyPXJvb3RfaWQ6MjAxNjM5JnZhbDE9cTpVc3Rhd2EreitkbmlhKzE5LitncnVkb->

mlhKzE5MTArdytwcnpIzG1pb2NpZStwcnp-5JUM1JTgyJUM0JTg1Y3plbmhK2RvK21pYX-N0YSTLcmFrb3dhK2dtaW55K0QlQzQlODVia-WU (dostęp: 29.12.2024).

Źródła elektroniczne / Electronics sources

Gminna Ewidencja Zabytków, <https://www.bip.krakow.pl/zalaczniki/dokumenty/n/505678>, wersja sierpień 2024 (dostęp: 29.12.2024).

Streszczenie

Dąbie, wieś o średniowiecznym rodowodzie, zostało włączone w granice Krakowa w 1911 r. Mimo bogatej przeszłości i licznych przemian przestrzennych obszar ten pozostaje słabo rozpoznany badawczo. W ciągu wieków Dąbie wielokrotnie zmieniało przynależność administracyjną, a jego rozwój kształtowany był zarówno przez czynniki polityczne, jak i gospodarcze. Szczególnie intensywne przekształcenia urbanistyczne w XIX i XX w. doprowadziły do niemal całkowitego zatarcia pierwotnego układu wsi.

Do dziś dzielnica nie doczekała się kompleksowego opracowania poświęconego jej rozwojowi przestrzennemu. Dotychczasowe wzmianki pojawiały się jedynie w szerszym kontekście zmian urbanistycznych w Krakowie, m.in. w odniesieniu do planowania zieleni, ochrony dawnych fortyfikacji czy projektu Wielkiego Krakowa. Z uwagi na peryferyjność Dąbie nie było traktowane jako istotny obszar miasta, co również wpłynęło na ograniczone zainteresowanie badaczy.

Abstract

Dąbie, a village of medieval origin, was incorporated into Cracow in 1911. Despite a rich past and numerous spatial transformations, this area remains poorly researched. Over the centuries, Dąbie has changed its administrative affiliation, and its development has been shaped by political and economic factors. Particularly intensive urban transformations in the nineteenth and twentieth centuries led to an almost complete erasure of the village's original layout.

To date, this district has not been the subject of a comprehensive study of its spatial development. Previous mentions appeared only in the wider context of urban change in Cracow, among others, in reference to greenery planning, the preservation of historical fortifications, or the proposal for Greater Cracow. Due to its peripherality, Dąbie was not treated as an important area of the city, which also influenced the limited interest of researchers.